

**İNKÜLİZİV TƏHSİL, KORREKSİYA PEDAQOQİKASI
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, КОРРЕКЦИОННАЯ ПЕДАГОГИКА
INCLUSIVE EDUCATION, CORRECTIONAL PEDAGOGY**

UOT 376.3

Humay Dilman qızı Səfərova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
ümumi pedaqogika kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0009-0003-2853-4610>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(6\).236-239](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(6).236-239)*

İNKLÜZİV ANLAYIŞININ TƏHSİL PROSESİNDƏ İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ

Хумай Дильман гызы Сафарова

*преподаватель кафедры общей педагогики
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета*

**ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ КОНЦЕПЦИИ ИНКЛЮЗИИ
В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ**

Humay Dilman Safarova

*teacher of the department of General pedagogy of the
Azerbaijan State Pedagogical University*

**DEVELOPMENT ISSUES OF THE CONCEPT OF INCLUSION
IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

Xülasə. Məqalədə təhsil prosesinə daxil olma konsepsiyasının inkişafı təhlil edilir. İstər məktəbəqədər, istərsə də orta məktəb çağında həyata keçirilən bu işin mahiyyəti haqqında ətraflı məlumat verilir.

Eyni zamanda, məqalədə inklüziv konsepsiyanın yaranma tarixi haqqında məlumatlar yer alır.

Açar sözlər: *inklüziv təhsil, bacarıq, inkişaf, uşaq, cəmiyyət*

Аннотация. В статье анализируются вопросы развития концепции инклюзии в образовательном процессе. Подробно представлена информация о сути данной работы, которая проводится как в дошкольном, так и в старшем школьном возрасте.

В то же время статья содержит информацию об истории инклюзивного понятия.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, навыки, развитие, дети, общество*

Abstract. The article analyzes the issues of development of the concept of inclusion in the educational process. Detailed information is provided about the essence of this work, which is carried out both in preschool and in high school.

At the same time, the article contains information about the history of the inclusive concept.

Keywords: *inclusive education, skills, development, children, society*

Müasir cəmiyyətdə fiziki anlamda sağlam olanlarla fiziki imkanları məhdud olan şəxslər ətrafında fikirlər müxtəlif mövcuddur. Bəziləri bu qəbildən olan kəsləri (xüsusən uşaqları) normal bir şəraitdə yetkinləşməsinə, boya-başa çatmasını, bəziləri isə bu işi “alın yazısı”, “çarəsizlik sindromu” kimi qarşılayırlar. Bu mövzuda aparılan müzakirələr, qazanılan hər bir təcrübə yeni nəzəriyyələr üçün yol açmaqla cəmiyyətdə inklüzivləşmə prosesini sürətləndirir.

Bu gün fiziki cəhətdən sağlamlıq imkanı normal olan uşaqlarla, fiziki bacarıq və qabiliyyətləri ahəngdar olmayan uşaqların eyni prosesdə, eyni münasibətdə bərabərlik prinsipi əsasında formalaşmasının hüquqi bazasını bilməklə yanaşı, onun mənəvi sağlamlıq xüsusiyyətlərini də bir vəzifə olaraq bilməyin əhəmiyyəti böyükdür.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların tipik yaşdıları ilə təhsilə birgə hazırlanması üzrə məsuliyyət mahiyyət etibarını ilə daha çox psixoloq və

tərbiyəçi-müəllimlərin üzərinə düşür. Ümumiyyətlə, korreksiyaedici xidmət dedikdə, öncə onların təhsilə daha tez uyğunlaşması, uşaqlarla effektiv ünsiyyət qura bilməsi nəzərdə tutulur. Məsələn, uşaq bağçalarında, yaxud məktəbəqədər hazırlıq müəssisələrində tərbiyəçi-müəllimlərin əsas rolu aşağıdakı funksiyaları həyata keçirməkdən ibarətdir: uşaqlarda kollektivçilik, əmək vərdişləri, davranış, etik və əxlaqi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsi, dünya haqqında ilkin təsəvvürlərin yaradılması və s. Bir sözlə, məktəbəhazırlıq prosesində pedaqoq uşağı fiziki və mənəvi cəhətdən tərbiyə edir, cəmiyyət tərəfindən müəyyən edilmiş vəzifələrə uyğun şüurlu fəaliyyətə hazırlayır.

İnklüziv təhsil son 10 il müddətində Avropa, Asiya və Birləşmiş Ştatlardakı aparıcı təhsil mütəxəssisləri arasında razılaşıdırılmış əsas ideyaya çevrilmişdir. İnklüziv təhsilin fəlsəfəsi xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların cəmiyyətin daha dəyərli üzvlərinə çevrilməsinə yardım etməkdən ibarətdir. Valideynlər inklüziv təhsilin icrasında və onun inkişafında aparıcı qüvvədir. Valideynlər bütün uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş bu yeni yanaşmanın həyata keçirilməsinin vacibliyini qəbul etməli və ona uyğun davranmalıdırlar. Bütün uşaqların eyni hüquqlara malik olmaları valideynlər tərəfindən hörmətlə qarşılanmalıdır. Hər bir valideyn məktəbin fəaliyyətində fəal iştirak etməli, uşaqların keyfiyyətli təhsil almalarına yardım göstərməlidirlər.

“Müasir tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, bu istiqamətdə mükəmməl qanunvericiliyə malik ölkələr sırasına Kanadanı, Kipr, İsveç, Norveç, İspaniya, ABŞ və Böyük Britaniya kimi ölkələri aid etmək olar. Amma mükəmməl qanunvericiliyin olması heç də bu təhsilin dəstəklənməsi və işləməsi demək deyil. Təcrübə göstərir ki, yalnız mükəmməl qanunvericiliyin mövcudluğu kifayət etmir. Məsələn, Almaniya mükəmməl qanunvericilik bazasına malikdir, amma əksər intellektual pozuntulu uşaqlar xüsusi məktəblərdə oxuyurlar.

Zamanla səsleşən inklüziv təhsilin hamı üçün aydın və anlaşılıq olması ilə yanaşı, onun prioritetliyinin yeniləşən, modern inkişafa güclü təsiri olduğuna da haqq qazandırılır. Bu baxımdan inklüziv təhsilin bir çox komponentləri vardır. Bunlara inklüziv təhsillə əməkdaşlıq; qiymətləndirmə; fərdi tədris proqramı; inklüziv təhsildə reabilitasiya xidmətinin təşkili; inklüziv təhsildə pedaqoq və psixoloqların rolu; inklüziv təhsildə valideynlərlə işin təşkili və s. məqamlar aiddir.

İnklüziv təhsilin məktəbəqədər müəssisə və eyni zamanda məktəblərdə uğurlu inteqrasiyanın təmin olunması zamanı intellekt və emosional sahənin inkişafı; stressə qarşı dözümlülüyün və özünəinamın inkişafı kimi məsələlər vacib olması ilə seçilir. Məktəbəqədər uşaq müəssisələri xüsusi qayğıya və təhsilə ehtiyacı olan uşaqları qəbul edir, sosial status, irqi, fiziki, emosional və intellektual inkişaf səviyyələrinə görə diferensasiya etmədən onlar üçün tələbata uyğun xüsusi psixopedaqoji şərait yaradır.

İnklüziv siniflərdə işləyən müəllim və müəllim köməkçiləri, eləcə də, praktik psixoloqlar üçün mütəmadi olaraq seminar və treninqlər keçirilir.

İnklüziv uşaqlarla işin təşkili səviyyəsi öncədən müəyyənləşdirilir. İnklüziv siniflərdə maksimal psixoloji şərait yaradılır. Fiziki cəhətdən öz yaşlılarından geri qalan şagirdlərdə əqli inkişaf izlənilir və məşğələlər aparılır.

Pedaqoji kollektiv inklüziv uşaqlarla bağlı işləri məktəbdə vaxtaşırı müzakirə edir. Əldə olunan nəticələrlə valideynlər tanış edilir. Bu baxımdan bağça-məktəb-lisey kompleksinin inklüziv təhsil üzrə iş təcrübəsini nümunə göstərmək olar. Burada inklüziv təhsil keyfiyyətinin meyarları müəyyənləşdirilmiş və onların həyata keçirilməsinə çalışılır. Meyarlara daxil edilmişdir:

1. Korreksiya işinin yüksək səviyyədə təşkili;
2. Uşağın normal tədris fəaliyyətinə qoşulması;
3. İnklüziv təhsilə cəlb olunmuş uşaqlarla işin müvafiq təhsil ocağında aparılması üçün şəraitin yaradılması;
4. Tədris prosesində tərbiyə amilinin diqqətdə tutulması;
5. Müəllim və müəllim köməkçisi tərəfindən tədris fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması;
6. Şagirdlərin inteqrativ təlimə qoşulmasının təmin edilməsi.

İnklüziv təhsil həyata keçirilən digər məktəblərdə də təlimin keyfiyyət meyarlarına əməl edilir.

Bildiyimiz kimi, qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar mümkün dairəsində normal uşaqlarla birlikdə təhsil alırlar. Bu prosesdə sağlam uşaqlar isə tolerantlıq, başqalarının problemlərini başa düşmək və onlara yardım etmək hissəsinə yiyələnirlər.

2023-2024-cü tədris ilində ölkə üzrə 40 ümumi təhsil müəssisəsində 245 sağlamlıq im-

kanları məhdud uşaq inklüziv siniflərdə təhsilə cəlb olunub. Əlil uşaqların inklüziv təhsilə cəlb olunması üçün valideynlər arasında maarifləndirmə işi aparılmalıdır. Çünki valideynlərin bəzisi öz əlil uşaqlarını təhsilə cəlb etmirlər. Lakin sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların inklüziv təhsilə cəlb olunmasının bir sıra üstünlükləri vardır:

“1. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar kollektivə uyğunlaşır, cəmiyyətə inteqrasiya olunur. 2. Onlarda özünə inam hissi formalaşır. 3. Onlar cəmiyyətin digər üzvləri kimi bərabər hüquqlu şəxsiyyət kimi formalaşır. 4. Gələcəkdə onların məşğulluq kimi problemi də aradan qaldırılmış olur” (3).

Yalnız müəllim və məktəbləri təmin etməklə keyfiyyətli tədris mühitinə tam zəmanət vermək olmaz. Şagirdlərin günün əsas hissəsini evdə keçirdiklərini nəzərə alsaq, bu mühitin yaradılmasında valideynlərin necə böyük rol oynadığını görə bilərik.

İnklüziv təhsilin inkişaf səviyyəsinə valideynlərin aktivliyi təsir edir. Belə ki, Niderlandda Daun sindromlu uşaqların valideynlərinin dövlətin təhsil siyasətinə ciddi etirazları olmuşdur. Və hazırkı dövrdə məhz onlar övladlarının ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərinə qəbul olunmasına nail olmuşlar” (4).

İnklüziv təhsil – pedaqoji fəaliyyətin ən önəmli və örnək bir sahəsi olub, hamı üçün bərabər səviyyəli təlim-tərbiyə və inkişaf mühitinin yaradılması zəminində başa düşülən anlayış kimi qəbul edilməlidir. Yəni inklüziv təhsil dedikdə, “xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlam imkanları məhdud) uşaqların” sosiallaşması və təhsil hüquqlarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı inteqrasiyalı təlimə keçidin reallaşdırılmasına yönələn təhsil forması nəzərdə tutulur. Inklüziv təhsil xüsusi kateqoriyadan olan uşaqlar üçün bərabər təhsiləmə şəraitinin yaradılmasına, onların sosiallaşmasına xidmət edir.

İnklüziv təhsil formasını korreksion – inkişafetdirici təlim təşkil edir. Şəraiti olan ümumtəhsil məktəblərində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün (ya ayrıca, ya da adi siniflər tərkibində) korreksion-inkişafetdirici siniflər yaradılır.

Ölkəmizdə “İnklüziv təhsil layihəsi”nin icrasına 2005-ci ildən başlanılıb. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 3 fevral 2005-ci il tarixli qərarına əsasən “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan

(sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf Proqramı (2005-2009-cu illər)” təsdiq olunub.

Respublika Prezidenti İlham Əliyevin 14 dekabr 2017-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunan “2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda məhz bu istiqamətdən həyatımızda humanist münasibətlərə daha nəcib keyfiyyətlərə alışmağın inkişaf strategiyaları öz əksini tapıb.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində mövcud psixoloji durum mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müəllim kollektivinə mənəvi və metodiki dəstək təlim-tərbiyənin düzgün təşkilində vacib məsələlərdəndir. Bağçada oyuncaqla oynamayan uşaq inkişafdan geri qalır. Ona görə də balacalara oyuncaq və əşyalar vasitəsilə manipulyasiya etməyi öyrətmək lazımdır. Bu proses onlara əşyalarla bağlı əsas hərəkətləri (vurmaq, silkələmək, dartmaq, itələmək və s.) öyrədir. Daha çox “reaksiya” verən (məsələn, səs çıxaran və ya şəklini dəyişən) oyuncaqlar tövsiyə olunur. Oyun prosesində ehtiyac olarsa, pedaqoq yardım edə bilər.

XI əsr “texnologiyalar əsri” adlandırılan müəlliflərin fikirlərini doğru hesab edirik. Artıq müasir təhsil inklüzivlikdən uzaq olmaq, texnologiyadan qaçmaq, insanı əhatə edən sistemləri inkar etmək mümkün deyil. Xüsusi ilə də böyük şəhərlərdə siz istəməsəniz də süni intellektin bir hissəsi olursuz. Çünki hal-hazırda insan həyatını texnologiyalarsız təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Qeyd edək ki, İnformasiya cəmiyyətinin inkişafını yeni texnologiyalar olmadan təsəvvür edə bilmərik. Dəyişməyən tək şey dəyişimdir. Burada xüsusilə süni intellekt sistemlərini qeyd etmək yerinə düşərdi. Belə ki, Bernard Marr öz kitabında dünyanı əsaslı dəyişə biləcək 9 texnoloji meqatrendin adını sadalayıb. Bu sadalanan texnoloji meqatrendlərdən dördüncüsü “Süni intellekt sistemlərinin sürətli inkişafı” adlanır. Süni intellekt olması azdı onun sürətli olması vacibdi. Bu anlayış ilk dəfə 1956-cı ildə Rockefeller İnstitutu tərəfindən maliyyələşdirilən Dartmouth Kollecindəki konfransda Con Makarti tərəfindən işlədilib. O, bu termini Alan Türinq tərəfindən verilmiş kompüter intellekti anlayışı əsasında irəli sürmüşdür. Buna görə də süni intellekt artıq o dərəcədə inkişaf etmişdir

ki, süni intellektlə bağlı elmi-tədqiqat mərkəzləri fəaliyyətə başlayıb. Məsələn nəhəng “Google” şirkətinin Nyu-Yorkda, Torontoda, Londonda və Sürixdə süni intellektlə bağlı elmi-tədqiqat mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Bu mərkəzlərin beşinci süni intellekt elmi-tədqiqat mərkəzi isə Pekində fəaliyyətə başlayıb. Süni intellekt insan kimi düşünən və qərar qəbul edə bilən texniki qurğuların yaradılmasını, insan məntiqinin maşınlarda tətbiqini nəzərdə tutur. Həmçinin süni intellekt insanların düşüncə tərzini, onun psixologiyasını, real intellektini modelləşdirən və müasir dövrdə reallaşdırılan süni yaradılmış sistemdir. İnsan tərəfindən yaradılan bu sistem Süni intellektin yaranmasının əsas məqsədi əvvəllər ənənəvi olaraq insanlar tərəfindən həll olunan məsələlərin maşınlar tərəfindən həll olunmasını təmin etmək olmuşdur və bu problem bəşəriyyət qarşısında duran mürəkkəb elmi-praktik problemlərdən biridir.

“Uşaqlar təhsildən məhrum edildikdə cəmiyyət bütövlükdə uğursuzluğa düşər olur. Təhsil hüquqdan daha çox şey ifadə edir. Təhsil həm də vasitədir. İqtisadi böhran, münaqişələr və yoluxucu xəstəliklərlə əhatə olunan dünyada təhsil inkişafa yol, ictimai sağlamlığa təkan və sülhə tərəf atılan addım ola bilər” – Kraliça Rania.

Hər bir uşaq düzgün sosial mühitdə təhsil alınmalıdı. Müasir dövrdə psixologiya insan haqqında ən mühüm elmlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Təsədüf deyildir ki, hazırda insan həyatı və fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, psixologiya elmi ora nüfuz etməsin. Xüsusi ilə də insan şəxsiyyətinin inkişafında psixologiyanın danılmaz rolu vardır. Lakin insanın ruhuna toxunmaq üçün genetikasını, ətrafını, ona təsir edən amilləri, özü ilə gətirdiklərini diqqətdə saxlamalıyıq. Bunun üçün süni intellekt hal ha-

zırda bizim köməyimizə çatır. Hətta süni intellekt insanın əhval-ruhiyyəsinin müəyyənləşdirərək onu uyğun video və materialları onun qarşısına çıxara bilir. Əgər biz gələcək nəsillərə heç nə saxlamadan bütün resurslarımızı israf və ya istifadə ediriksə, bu zaman inkişaf dayanıqlı olmur. Dayanıqlı inkişaf insanların düşüncə tərzinin yaxşılaşması (dəyişməsi) və ətraf mühitə psixoloji təmaslarını hörmətlə yanaşmasını birlikdə inkişafıdır. İnsan dayanıqlı inkişafı təmin etmək üçün biz dünyanı daha ədalətli və bərabərhuquqlu cəmiyyətə çevirən ciddi dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üzərində birgə işləməliyik. Bunun üçün psixologiya həyatımızda əsas təşkil etməlidir. Biz həmçinin digər insanlara və planetimizə hörmətlə yanaşaraq, şəxsi həyatımızda pozitiv hərəkətlərə təşəbbüs etməklə dayanıqlı inkişafa töhfəmizi verməliyik.

Beləliklə, inklüziv təhsil istər sağlam, istərsə də əlillərin bərabər təhsil alma hüquqlarını təmin edir və bu, cəmiyyətdə sosial bərabərliyin qorunmasına, əlil uşaqların təhsil və başqa xüsusi ehtiyaclarının ödənilməsinə şərait yaratmış olur.

Problemin aktuallığı. İnküziv anlayışının təhsil prosesinin hər pilləsində inkişaf məsələləri düzgün şəkildə tətbiq edilməlidir. Məqalədə problemin bu cəhəti diqqət mərkəzinə çəkilir, yanaşma və təhlillər bu baxımdan təhlilə cəlb olunur.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə müxtəlif təhsil pillələri əsas götürülərək, təhlil olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Əldə olunmuş müxtəlif məlumatlardan həm bağçada tərbiyəçi-müəllimlərin, həm də orta məktəbdə müəllimlərin istifadəsi üçün tövsiyə edilir. İşdən əldə edilmiş nəticələrdən dərslərin, dərslər vəsaitlərinin, elmi-metodik ədəbiyyatın və elmi-tədqiqat işlərinin hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat:

1. Əliyeva, Ş.Q. Həmidova X.A. Mustafayeva S. İnkişafetdirici, dəstəkləyici və təhlükəsiz mühitin yaradılması / Ş.Q. Əliyeva, X.A. Həmidova, S. Mustafayeva. - Bakı, 2020. – 84 s.
2. http://az.wikipedia.org/wiki/İnkulziv_təhsil
3. <http://www.kelaminfo.az/article/a-6331.html>

E-mail: humay.safarova@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub: 21.11.2024.